

YAŞLI BİREYLERİN YAŞLI İSTİSMARINA İLİŞKİN ALGILARI VE YARDIM ARAMA DAVRANIŞLARI

İD Nur Feyzal Kesen¹, İD Naile Yazar², İD Batuhan Özaticı², İD Leyla Gazel Çetin², İD Cennet Ulucan Şahin², İD Rümeysa Şimşek², İD Kübra Karaca², İD Kübra Ekmen², İD Serap Daşbaş¹

¹Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, Türkiye.

²Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.

ÖZET

Amaç: Bu araştırma, yaşlı bireylerin yaşlı istismarına yönelik algılarını ve yardım arama davranışlarını, yaşlı istismarı senaryoları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Materyal ve Metot: Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmaya 65 yaş ve üstünde olan 16 kişi (7 kadın, 9 erkek) katılmıştır. Araştırmada 10 adet yaşlı istismarı senaryosu içeren ve yaşlılara yönelik tanımlayıcı bilgilerden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcılarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: Çalışma sonucunda araştırmanın ana temaları fiziksel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar, cinsel istismar, toplumsal istismar ve ihmal olarak belirlenmiş ve her bir ana temada ele alınan

istismar türüne ilişkin algı ve duygular ile yardım arama davranışları aktarılmıştır. Katılımcıların fiziksel, duygusal ve toplumsal istismarı çoğunlukla saygısızlık olarak algıladıkları, ekonomik istismarda algıların haksızlık ve hırsızlık üzerinde yoğunlaştığı, ihmalin genel olarak hayırsızlık ve vicdansızlık olarak değerlendirildiği ve cinsel istismara yönelik en yoğun algının ahlaksızlık ve sapıklık olduğu görülmüştür. Katılımcıların hiçbir senaryoda "istismar" kavramını kullanmadığı ve kendilerini çaresiz ve muhtaç hissetmelerinin yardım arama davranışlarını engellediği belirlenmiştir.

Sonuç: Yaşlı bireylerde istismar algısının gelişmesi için, istismarın ne olduğu ve istismar durumlarında hangi kurumlardan yardım alınabileceği konusunda bilgilendirme yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı istismarı, yaşlı ihmali, yaşlı istismarı algısı, yardım arama davranışı.

C	İLETİŞİM İÇİN: Nur Feyzal KESEN Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Alaeddin Keykubat Kampüsü 299/1 42250 Selçuklu/KONYA nurfeyzal@gmail.com							
ORCID	FK	https://orcid.org/0000-0002-6455-0293	ORCID	NY	https://orcid.org/0000-0001-6533-4106	ORCID	BÖ	https://orcid.org/0000-0002-9674-5650
ORCID	LGÇ	https://orcid.org/0000-0001-6176-0546	ORCID	CUŞ	https://orcid.org/0000-0003-4255-6405	ORCID	RŞ	https://orcid.org/0000-0002-6291-310X
ORCID	KK	https://orcid.org/0000-0002-2703-1304	ORCID	KE	https://orcid.org/0000-0001-9046-4260	ORCID	SD	https://orcid.org/0000-0003-0969-6393
✓	GÖNDERİLDİĞİ TARİH: 25 / 03 / 2024 • KABUL TARİHİ: 22 / 07 / 2024							

A QUALITATIVE STUDY ON OLDER ADULTS' PERCEPTIONS OF ELDER ABUSE AND HELP-SEEKING BEHAVIORS

ABSTRACT

Objective: The aim of this research is to understand the perceptions of elderly individuals towards elder abuse and their help seeking behaviors through elder abuse scenarios.

Material and Method: 16 people (7 women, 9 men) aged 65 and over participated in the study, in which the qualitative research method was used. In the study, a semi-structured interview form containing 10 elder abuse scenarios and descriptive information for the elderly was used. In-depth interviews were conducted with the participants and the interviews were conducted face-to-face.

Results: The main themes of the research were determined as physical abuse, emotional abuse, economic abuse,

sexual abuse, social abuse and neglect, and perceptions and feelings about the type of abuse and help-seeking behaviors were conveyed in each main theme. It was seen that the participants perceived physical, emotional and social abuse mostly as disrespect, the perceptions focused on injustice and theft in economic abuse, neglect was generally evaluated as dishonest and unscrupulous, and the most intense perception of sexual abuse was immorality and perversion. In the research, it has been concluded that the elderly do not use the concept of "abuse" in any scenario and that they feel helpless and needy creates an obstacle to the behavior of seeking help.

Conclusion: In order to create a perception of abuse among the elderly, it is thought to be useful to explain to the elderly what abuse is and where to get help in cases of abuse.

Keywords: Elder abuse, elder neglect, perception of elder abuse, help seeking behavior.

GİRİŞ

Yaşlılık, yaş aldıkça biyolojik, psikolojik, zihinsel ve toplumsal açıdan çeşitli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2030 yılı itibarıyla dünya nüfusunun her altı kişisinden birinin 60 yaşın üzerinde olacağını öngörmektedir.¹ Türkiye'de ise 65 yaş ve üzeri yaşlı oranı 2023 yılında %10,2'ye yükselmiş olup bu oranın nüfus projeksiyonlarına bakıldığında 2040 yılında %16,3 olacağı tahmin edilmektedir.² Yaşlı nüfusun toplam içindeki oranının artması, toplumsal yaşamda çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri olan yaşlı istismarı ve ihmali, yaşlı bireyler açısından olumsuz deneyimlere yol açabilmektedir. Yaşlı istismarı, yaşlıların iyilik hallerini olumsuz olarak etkileyen yaklaşım, tutum ve davranışlar olarak tanımlanırken yaşlı ihmali ise yaşlıya bakmakla yükümlü kişilerin ve iyilik halini temin etmekle görevli devletin yaşlının psikolojik, biyolojik ve sosyal yönden ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak tanımlanmaktadır.³ Yaşlı istismarı yaygın olarak; fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal veya psikolojik istismar, ekonomik istismar, ihmal/terk etme ve kendini ihmal etme olarak altı kategori altında ele alınmaktadır.⁴ Yaşlı istismarı; tüm ülkelerde karşılaşılan bir sorun olmakla birlikte 28 ülkedeki istismar yaygınlıklarının değerlendirildiği bir çalışmada; yaşlı istismarı yaygınlığının %15,7 olduğu bildirilmiştir.⁵ Türkiye'de yapılan çalışmalarda yaşlı istismarının yaygınlığına ilişkin farklı bulgulara rastlanmakta, duygusal istismar ve ihmalin en sık karşılaşılan istismar türleri olduğu vurgulanmaktadır.^{6,7} Yaşlı nüfusunun artması ile beraber yaşlı istismarı da

büyük bir sosyal sorun olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Bu noktada yaşlıların konuyu nasıl algıladıkları da önemlidir. Erlingsson çalışmasında, yaşlıların yaşlı istismarına ilişkin algılarını araştıran çalışmaların kısıtlılığından bahsetmiştir. Bu kısıtlılıklar niteliksel araştırmaların yavaş artması, araştırmalarda aile boyutunun ihmal edilmesi ve gelişmekte olan ülkelerde az sayıda araştırma yapılmasıdır.⁸ Yaşlıların istismarı algılayış biçimleri farklılık göstermektedir. Birçok yaşlı ve hatta yetişkin ne tür davranışların ihmal veya istismar kapsamında değerlendirildiğine dair net bir bilgiye sahip değildir. Yapılan bir araştırmaya göre yaşlılar fiziksel eylemleri istismar olarak değerlendirirken ekonomik istismarı tolere etme eğilimindedir.⁹ Ekonomik istismar davranışlarını yaşlıların istismar olarak algılamamasının nedeni, yaşlıların çoğu zaman çocuklarını ekonomik olarak desteklemeyi bir sorumluluk olarak görmesi, bazen de kendilerini bakım veren çocuklarına borçlu hissetmeleridir. Bunun yanında yaşlılar duygusal istismar kapsamında değerlendirilen kimi davranışları istismar olarak algılamazken saygısızlık, görmezden gelme gibi kimi davranışları istismar olarak algılamaktadır. Bir diğer çalışmada ise katılımcıların ihmal ve istismarın suç kapsamında değerlendirildiğinin farkında olduklarını fakat kasıtsız yapılan ihmal ve istismar davranışlarının da suç olabileceği konusunda farkındalıklarının yeterli olmadığı görülmüştür.¹⁰

Yaşlı istismarı; büyük ölçüde gizli kalan bir problemdir ve bu durum mağduru yardım arama davranışını etkilemektedir.³ Birçok çalışma istismar mağduru yaşlının yardım arama konusunda isteksiz olduğunu

göstermektedir. Yan ve ark. yaptıkları bir araştırmada her üç Koreli yaşlıdan birinin olası bir istismarda hiçbir yardım arama niyetinde olmadığını belirtmektedir.¹¹ Lee ve Eaton'a göre aile meselelerini üçüncü bir şahısla tartışmak, özellikle de sorun bir çocuğun istismar edici davranışını içeriyorsa utanç verici olarak kabul edilmektedir, çünkü bu tür davranışlar kötü ebeveynliğe atfedilebilmektedir.¹²

Yaşlıların istismar sonrasında yardım arama davranışlarının şekillenmesinde birçok etmen mevcuttur. Yaşlı bireyler; istismar faili aile ferdi ise istismarı bildirmek istemeyebilir, ailesinde böyle bir problemin olduğunu kabul etmeyebilir, bu olayı birilerine söylediğinde yakınlarının kendilerine daha kötü davranabileceklerinden ve herhangi bir kuruma gönderileceğinden korkabilir, şu anda yaşadığı probleme kendisinin sebep olduğunu düşünür ve kimseye bildirmek istemeyebilir.¹³ Bunların yanında kimsenin kendisine inanmayacağından korkması, sisteme karşı güven eksikliğinin olması, yaşadığı durumu yeterince ciddi olarak değerlendirmemesi, nereden, nasıl yardım alabileceği ile ilgili kaynakların farkında olmaması yardım arama konusundaki tutumunu etkilemektedir. Yaşlıların psikolojik yardım arama tutumlarına dair yapılan bir çalışmada, sosyoekonomik durumun ve sosyal damgalanmaya yönelik toplumsal yargıların psikolojik yardım arama tutumunu önemli düzeyde etkilediği görülmektedir.¹⁴

Bu çalışma geçmişte olduğu gibi günümüzde de gizli kalmış olan yaşlı istismarını görünür kılması, yaşlı bireylerin yaşlı istismarını konu alan senaryolar aracılığıyla olayları üçüncü kişinin gözünden değerlendirmesi ve istismarı kendi hayatlarında nasıl konumlandıklarını göstermesi açısından literatüre katkı sağlayacaktır. Araştırma; yaşlı bireylerin yaşlı istismarına yönelik algıları ve yardım arama davranışlarını derinlemesine anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın şu sorulara yanıt vermesi beklenmektedir:

- Yaşlı bireyler; yaşlı istismarını nasıl algılamaktadır?
- Yaşlı bireylerin, yaşlı istismarında yardım arama davranışları nasıldır?

MATERYAL VE METOT

Bu araştırmada yaşlı bireylerin yaşlı istismarı algısı ve yardım arama davranışlarına ilişkin görüşlerini, deneyimlerini ve bilgi birikimlerini derinlemesine anlamaya olanak sağlayan nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma; bir olgunun derinlemesine ve detaylı bir biçimde incelenmesini ve incelenen olguyla ilgili olarak katılımcıların kendi deneyimlerini daha görünür kılmasını içermekte ve amaçlamaktadır.¹⁵ Bu çalışma, yaşlı bireylerin

yaşlı istismarına yönelik algılarını ve yardım arama davranışlarını derinlemesine incelemek amacıyla, anlam ve algılamalara odaklanan fenomenolojik yaklaşım modeli çerçevesinde tasarlanmıştır. Çalışmada; veriler derinlemesine görüşme yöntemlerinden, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmaya, 65 yaş ve üzeri 16 kişi (7 kadın, 9 erkek) katılmıştır. Araştırma öncesinde katılımcıların araştırmaya dâhil olabilmesi konusunda bazı kriterler belirlenmiştir. Bunlar; 65 yaş ve üstünde olmak, alzheimer, demans vb. hastalıkları olmamak, kendini ifade edebilme becerisine sahip olmak, akut bir sağlık sorunu olmamaktır. Veri çeşitliliğini sağlamak amacıyla, farklı eğitim düzeyine sahip katılımcılar seçilmiştir. Eğitim düzeyinde çeşitliliğin sağlanmasının sebebi de yaşlıların istismar algısını ifade etme becerisinin farklı olacağı düşüncesidir. Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı vb. bilgileri Tablo'da sunulmuştur. Katılımcı isimleri yerine çiçek isimleri kullanılmıştır.

Veri Oluşturma Süreci

Araştırmada yaşlıların yaşlı istismarına yönelik algıları, duyguları ve yardım arama davranışlarını belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler ve senaryolar olmak üzere iki

Tablo. Katılımcılara ilişkin bilgiler							
Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Aylık Gelir	Kiminle Yaşadığı
Sakura	Kadın	72	Eşi vefat etmiş	4	İlkokul	1600	Yalnız
Kasımpatı	Erkek	66	Evli	3	Üniversite	10000	Eşi ile
Begonvil	Kadın	68	Eşi vefat etmiş	4	İlkokul	3000	Yalnız
Papatya	Kadın	65	Evli	3	İlkokul	3000	Eşi ile
Karahindiba	Erkek	68	Eşi vefat etmiş	4	Ortaokul	5000	Yalnız
Petunya	Kadın	66	Evli	2	İlkokul	2200	Eşi ile
Frezya	Kadın	72	Eşinden boşanmış	4	İlkokul	1055	Çocukları ile
Nergis	Erkek	66	Evli	3	İlkokul	2500	Eşi ve kızı ile
Zambak	Erkek	78	Evli	3	Lise	2200	Eşi ile
Karanfil	Kadın	65	Eşi vefat etmiş	5	Lise	2500	Yalnız
Günebaan	Erkek	75	Eşi vefat etmiş	2	İlkokul	5000	Oğlunun ailesiyle
Kardelen	Kadın	67	Evli	0	Okuryazar	800	Eşi ile
Çınar	Erkek	71	Evli	4	Okuryazar	5000	Eşi ile
Meşe	Erkek	65	Evli	4	Ortaokul	5000	Eşi ile
Lavanta	Erkek	66	Evli	3	Yüksek Lisans	6000	Eşi ile
Gürgen	Erkek	71	Evli	2	Üniversite	7000	Eşi ile

YAŞLI BİREYLERİN
YAŞLI İSTİSMARINA
İLİŞKİN ALGILARI
VE YARDIM ARAMA
DAVRANIŞLARI

bölümünden oluşmaktadır. Tanımlayıcı bilgiler yaşının cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim durumu, gelir durumu, çocuk sayısı ve kiminle yaşadığı ile ilgili bilgilerdir. Senaryolar ise farklı istismar türlerini yansıtacak şekilde literatür taraması sonucunda ve medyada yer alan haberlerden esinlenerek araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Senaryolar istismar ve ihmale maruz kalmış yaşlılara ilişkin kısa hikâyeler şeklindedir ve görüşme formunda 10 adet senaryoya yer verilmiştir. Senaryolardan ikisi fiziksel istismar, ikisi ekonomik istismar, ikisi toplumsal istismar, biri duygusal istismar, biri cinsel istismar ve ikisi de ihmal içeriğine sahiptir. Çalışma öncesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu hakkında alanında deneyimli 5 farklı akademisyenin uzman görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca formun anlaşılabilirliğini deneyimlemek amacıyla 3 yaşlı ile pilot görüşme yapılmıştır. Gerek uzman görüşü gerekse pilot görüşmelerden elde edilen geri bildirimler sonucunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Pilot uygulamalar esnasında aynı istismar türü içeriğine sahip senaryoların birbirinin ardından gelmesinin katılımcıların cevaplarını aksattığı görüldüğünden aynı istismar türüne sahip senaryolar özellikle ardı ardına getirilmemiştir.

Araştırmanın verileri Aralık 2021-Ocak 2022 tarihleri arasında derinlemesine görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Katılımcılara kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Veri toplama sürecinde öncelikle araştırmaya katılım ve görüşmenin kayıt altına alınacağı konusunda yaşlıların onamları alınmıştır. İstismar algısını rahatça ifade edebilmesi açısından katılımcı ile görüşme yapılan ortamda başka bir kimsenin bulunmamasına dikkat edilmiştir. Görüşmeler yaşlıların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle tanıtıcı bilgiler öğrenilmiş ardından senaryolarla ilgili nasıl bir süreç izleneceği kısaca tanıtılmıştır. Ardından her bir yaşlıya senaryolar sırasıyla okunmuştur. Her bir senaryonun okunmasının ardından, “(1) Bu durum hakkında ne düşünüyorsunuz? (2) Böyle bir davranış size yapılmış olsa siz ne hissedersiniz? (3) Siz olsanız ne yapardınız?” şeklinde üç soru sorulmuştur. Bu sorular her bir senaryoda aynı sırayı takip ederek sorulmuş ve cevaplar alınmıştır. Yaşlıların senaryoyu tam olarak anlayamaması durumunda da anlaşılan kadar tekrar okunmuştur. Yaşlıların algıları ve yardım arama davranışlarını belirlemek temel amaç olduğundan senaryolardaki istismara dair hiçbir bilgilendirme ya da açıklama yapılmamıştır. Yaşlıların senaryolara ilişkin değerlendirmeleri derinlemesine anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler ortalama 40 dk sürmüştür. Görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler sosyal hizmet alanında yüksek lisans eğitim düzeyine sahip nitel araştırma konusunda deneyimli farklı cinsiyetteki araştırmacılar tarafından toplanmıştır.

Araştırmada inandırıcılığı artırma konusunda, tekrarlı sorgulamalar yapılması, araştırmacının yansıtıcı yorumlarda bulunması, sürekli gözlem yapılması, kısa aralıklar halinde toplantılar yapılması, senaryoların ayrıntılı bir biçimde açıklanması ve önceki araştırma bulgularının incelenmesi konularına dikkat edilmiştir.

Aşağıda yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan senaryolar aktarılmıştır:

Senaryo 1 (S1): Fatma Hanım, 70 yaşındadır. Eşi ile birlikte oğlunun yanında yaşamaktadır. Eşi felçli ve bakıma muhtaçtır. Fatma Hanım’ın emekli maaşından artırarak kötü günler için biriktirdiği bir miktar altını vardır. Gelini bu altınları, birisine borçlu olduğu için ve geri vereceğini söyleyerek Fatma Hanım’ın elinden alır. Daha sonra, Fatma Hanım ve kocasına bakmanın karşılığı olduğunu düşünerek aldığı altınları geri vermez. (Ekonomik)

Senaryo 2 (S2): Zeliha Hanım 72 yaşındadır. Oğlu ve gelini ile birlikte yaşamaktadır. Kullandığı ilaçlar nedeniyle sık idrara çıkmaktadır. Bir gün oğlu maç izlerken Zeliha Hanım tuvalete gitmek için sık sık televizyonun önünden geçmek zorunda kalmıştır. İlk birkaç seferde söylenerek sonra tekrar maça dalan oğlu, Zeliha Hanım’ın tekrar geçişi üzerine dayanamayarak annesine bağırmağa başlamış ve ardından onu itekleyerek yere düşürmüştür. (Fiziksel)

Senaryo 3 (S3): Fuat Bey 71 yaşında emekli bir öğretmendir. Eşi ile birlikte yaşayan Fuat Bey’in 3 oğlu ve 2 kızı vardır. Fuat Bey’in torunu üniversiteyi kazandığı için oğlu yemek davetinde bulunmuş ve tüm aile toplanmıştır. Fuat Bey torununa derslerini aksatmaması ve vaktini kütüphanede geçirmesi için öğüt verirken kızı “Senin söylediklerin tarih öncesinde kaldı, eğitim çok değişti, sen anlamazsın, çocuğu rahat bırak.” demiştir. (Duygusal)

Senaryo 4 (S4): Metin Bey, 80 yaşındadır. Rutin kontrolleri için hastaneye gitmiştir. Uzun bir sıra olan poliklinikte yaşlılara yönelik öncelik hakkını (65 yaş üstü bireylere tanınan öncelik hakkı) kullanarak birçok hastanın önüne geçmiştir. Saatlerdir sıra bekleyen diğer hastalar “İşimize geç kalıyoruz. Herkes sırasını beklesin. Öncelik onların ama yetişmek zorunda oldukları bir işleri yok. Zaten akşama kadar boş boş oturuyorlar.” demektedir. (Toplumsal)

Senaryo 5 (S5): Ali Bey 66 yaşında ve KOAH hastasıdır. Sık sık solunum güçlüğü ve nefes darlığı sebebiyle ambulans çağırarak hastaneye gitmektedir. Hastanede kaldığı süre boyunca eşi ve 2 oğlu kendisine refakat etmediği gibi tedavi sürecinde de onu yalnız bırakmaktadır. Taburcu olduğunda ise onu almaya hiç kimse gelmemiştir. (İhmal)

Senaryo 6 (S6): Murat Bey, 75 yaşındadır ve emeklidir. Kansı birkaç yıl önce vefat etmiştir, küçük bir evde kendi başına yaşamaktadır. Murat Bey, fiziksel rahatsızlıkları olduğu için evden çıkmakta

zorlanmaktadır. Emekli maaşını oğlu çekmektedir. Oğlu, babasının emekli maaşının büyük bir kısmını kendine ayırmaktadır. Murat Bey'in eline geçen para miktarı sürekli azalmaktadır. (Ekonomik)

Senaryo 7 (S7): Meryem Hanım 67 yaşındadır. İki oğlu bulunan Meryem Hanım, eşi öldükten sonra küçük oğlunun yanında kalmaya başlamıştır. Ramazan'ın son gününde iftar için kendisini davet eden büyük oğluna gitmek istemiştir. Ama birlikte kaldığı küçük oğlu, abisi ile kūs olduğu için, buna öfkelenerek karşı çıkmış ardından annesini gitmemesi için odaya kilitlemiştir. (Fiziksel)

Senaryo 8 (S8): Dizlerinden rahatsız olan 75 yaşındaki Emin Bey, yalnız yaşamaktadır. Faturalarını ödemek için beklediği otobüsü durdurmak amacıyla önceden el kaldırmasına rağmen otobüs durağın uzağında durmuştur. Emin Bey dizlerinden rahatsız olduğu için hızlı yürüyememektedir. Otobüse ulaştığında nefes nefese olan Emin Bey'e otobüs şoförü 'Hadi amca hadi. Hem bedava biniyorsun hem de iki adım yürüyemiyorsun!' demiştir. (Toplumsal)

Senaryo 9 (S9): Suzan Hanım 67 yaşında, aşırı kiloludur. Kilosundan dolayı el ve ayak turnaklarını kendi başına kesememektedir. Aylardır kesilmeyen turnakları nedeniyle çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Beraber yaşadığı oğlu ve gelini ise turnaklarını kesmemekte ve görmezden gelmektedir. (İhmal)

Senaryo 10 (S10): Ayşe Hanım 70 yaşındadır. Eşini 11 yıl önce kaybetmiştir. Kızının evinde; kızı, damadı ve iki torunu ile birlikte yaşamaktadır. Ayşe Hanım; bir gün banyo yaparken ve kıyafet değiştirirken damadını görmüştür. Damadı cep telefonu ile Ayşe hanımın müstehcen fotoğraflarını çekmektedir. (Cinsel)

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde MAXQDA 2018 programı kullanılmıştır. Veriler öncelikle tüm araştırmacılar tarafından deşifre edilmiş ve defalarca okunarak görüşme verilerine uygun olarak deşifreler kodlanmıştır. Araştırmanın bulguları senaryolardaki istismar türlerine göre analiz edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın 6 ana teması bulunmaktadır. Bunlar; fiziksel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar, cinsel istismar, toplumsal istismar ve ihmaldir. Her bir ana temanın araştırmanın amaçlarıyla paralel bir şekilde 2'şer alt teması vardır. Bu alt temalar; yaşlıların istismara ilişkin algı ve duyguları ile istismara ilişkin yardım arama davranışlarıdır. Bunlardan sadece yardım arama davranışı alt teması kategorilere ayrılmış olup bu kategoriler, tepkisiz kalma, bireysel tepki verme ve başka sistemlerden yardım alma şeklindedir. Veriler, katılımcıların anlatılarından doğrudan alıntılar yapılarak aktarılmıştır.

Araştırma Etiği

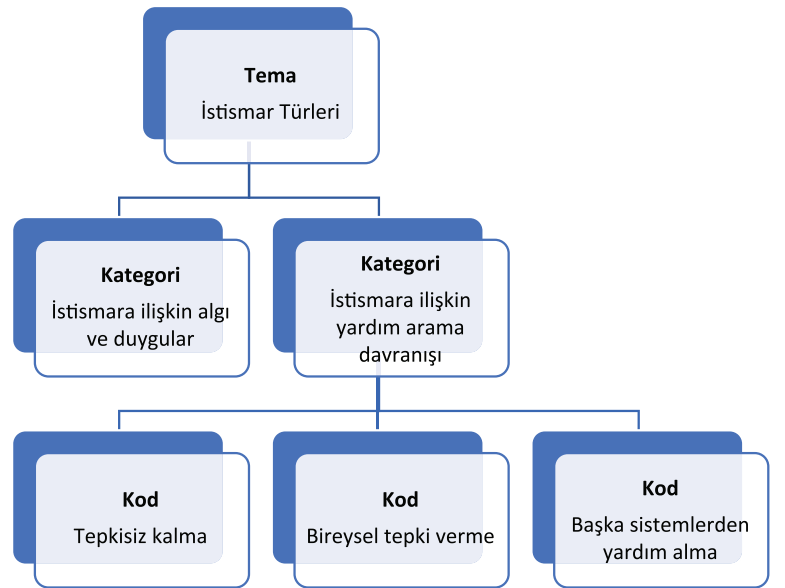
Araştırmanın etik kurul onayı 27.11.2021 tarihinde Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Görüşme sürecinin başlangıcında katılımcılara öncelikle bilgilendirilmiş onam formu okunmuş ve araştırmaya katılmayı kabul eden yaşlılarla görüşülmüştür. Katılımcıların gizliliğini sağlayabilmek amacıyla isimler papatya, begonvil, petunya vb. çiçek isimleri kullanılarak kodlanmıştır. Katılımcıların onamı doğrultusunda yüz yüze yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın fiziksel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar, cinsel istismar, toplumsal istismar ve ihmal olmak üzere 6 ana teması bulunmaktadır. Her bir ana temanın da yaşlıların istismara ilişkin algı ve duyguları ile istismara ilişkin yardım arama davranışı olmak üzere 2'şer alt teması bulunmaktadır. Alt temalardan yardım arama davranışı tepkisiz kalma, bireysel tepki verme ve başka sistemlerden yardım alma şeklinde 3 kategoriye ayrılmıştır. Bu bölümde araştırmanın bulguları belirlenen temalar, alt temalar ve kategoriler çerçevesinde sunulmuştur (Şekil).

Fiziksel İstismar

Fiziksel istismar teması "fiziksel istismara ilişkin algı ve duygular" ve "fiziksel istismara ilişkin yardım arama davranışı" alt temalarından oluşmaktadır. Katılımcıların fiziksel istismara ilişkin farkındalıklarının olduğu ancak yardım arama konusunda çoğunlukla çaresiz kaldıkları ve dış sistemlerden yardım alma konusunda çekimser davrandıkları görülmüştür.

Şekil. Tema, kategori ve kod grafiği.

Fiziksel İstismara İlişkin Algı ve Duygular

Katılımcıların fiziksel istismarı; ahlaksızlık, cahillik, edepsizlik, günah, haksızlık, ceza, hayırsızlık, hoşgörüsüzlük, merhametsizlik, hatalı davranış, yaşının istenmemesi olarak algıladıkları görülmektedir. Katılımcılar çocuklarından saygı beklentisi içerisinde oldukları için yapılan fiziksel istismarı da öncelikle saygı kavramı üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır. Bu nedenle anlatılarda en çok tekrar eden algı saygısızlık olmuştur.

“Yav insan annesine babasına el kaldırır mı hiç? Ne devirlere kaldık. Bizim zamanımızda anne baban odadayken diz üstüne otururduk hürmetten... Bunlar hep saygısızlıktan kızım...”(Karahindiba/S2)

Katılımcılar, fiziksel istismarı özgürlüğü kısıtlama ve işkence kavramlarıyla ilişkilendirmekte, bu nedenle diğer istismar türlerine kıyasla daha olumsuz bir muamele olarak algılamakta ve daha az kabullenmektedirler.

“... kitlemesi yanlış bir davranış. Hürriyetini kısıtlama yapmıştır, hürriyetinin kısıtlanması doğru değil yani.” (Lavanta/S7)

“Oğlunun yaptığı kadına bir işkencedir yani ikisi de evladı neticesinde.” (Meşe/S7)

Katılımcıların çoğu fiziksel istismarı saygısızlık olarak değerlendirse de bazılarının anlatılarında benzer bir durumda kendilerini suçlama algısı içinde oldukları dikkat çekmektedir.

“Ya kendimi de bir suçlarım. Derim ki ya bak çocuk haklı bak hani. Yani önünden geçmeseydim bari hani ...”(Begonvil/S2)

Katılımcıların fiziksel istismar karşısındaki duygularının kızgınlık, öfke, değersizlik, hoşnutsuzluk, huzursuzluk, şaşkınlık, kendine yönelik kızgınlık, çaresizlik ve üzüntü olduğu görülmektedir. En çok tekrar eden duygu üzüntü olmuştur.

“Yetiştirdiği evlatlara üzüldür, ümitsizlik içinde kalırım. Onlardan onu beklemediğime üzüldür, ağlarım. Daha kötü şeyler yapar bana diye korkarım ...” (Sakura/S7)

Kendine yönelik hissettiği suçluluğun üzüntü duygusunu takip ettiği anlaşılmıştır.

“Ben ne yaptım bu çocuk böyle derim. Ne günah işledim de böyle evlatla sınıandım derim. Kendime de kızarım niye iyi yetiştiremedim diye.” (Frezya/S2)

Görüldüğü gibi yaşlıların fiziksel istismar karşısındaki algı ve duyguları çoğunlukla insani değerler çerçevesinde şekillenmiştir. Yaşlıların sadece büyük oldukları için bile saygıyı hak ettiklerini düşündükleri, bu bakımdan istismar davranışlarını öncelikle saygısızlık olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Ancak katılımcıların

bazıları fiziksel istismarın saygısızlıktan öte bir kötü muamele olduğunun da farkındadır. Bazı katılımcıların ise bu kötü muamele karşısında bile kendi kendilerini suçlayarak üzüntü duymaları dikkat çekicidir.

Fiziksel İstismara İlişkin Yardım Arama Davranışı

Fiziksel istismar karşısındaki yardım arama davranışının “tepkisiz kalma”, “bireysel tepki verme” ve “diğer sistemlerden yardım alma” olmak üzere üç alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Anlatılarda öne çıkan söylemin “bireysel tepki verme” alanında “aynı yerde yaşamamak” olduğu görülmektedir:

“Ben hoş karşılamam ve kesinlikle birlikte yaşamam artık, bağlantımı keserim.”(Lavanta/S2)

Katılımcıların, “bireysel tepki verme” alanında uzlaşmaya çalışmayı bir seçenek olarak sundukları dikkat çekmektedir.

“Bir şey yapılmaz ki yavrum, ele söylesen söylenmez. Diğer oğluma söylesem kan çıkar. Beni kilitleyen diğerine her şeyi yapar. Konuşmaktan başka çare yok. Kardeşler arasında küslüğün olmayacağını, dinimizde günah olduğunu anlatırdım.” (Zambak/S7)

Bireysel tepki verme alanında yaşlıların istismarı başka birine söylemeyi tercih etme gibi söylemleri de bulunmaktadır.

“Dediğim gibi balkona çıkar bağırırım. Susmam yani giderim oğluma. İşte bağırır çağırır camı kırarım. Beni kurtarın kilitlediler diye.” (Nergis/S7)

Katılımcılardan tepkisiz kalanların yardım arama konusunda hiçbir şey yapamayacaklarını, sineye çekerek sessiz kalacaklarını belirttikleri, “diğer sistemlerden yardım alma” konusunda da kurum bakımı veya huzurevini bir seçenek olarak düşündükleri görülmüştür.

“Ama ne yapacan çünkü daha ölüm yok vakit çok. Mecbur onun yanında kalacağı için kadın sineye çekecek onu. Demi? Bakıma muhtaç. Oraya göndermeyon onun yanında kalıyon mahkumsun yani ona. Özgürlüğün kısıtlanmış oluyor. Ses çıkaramazsın için için ağlarsın yani.” (Nergis/S7)

“Huzur evine yerleşmeyi düşünürüm... Niye huzurevine giderim? Ne dedim şu kadar meblağ para alıyorum dedim. Huzurevine yarısını veririm bana bakar demi. Bakar bide elin açık olursa sakatsın yürüyemiyorsun ama para her şeyi açar.” (Güneaçan/S7)

Görüldüğü gibi fiziksel istismar senaryoları karşısında katılımcıların bazıları hiç tepki vermeyeceklerini bazıları bulundukları ortamı terk edeceklerini bazıları da diğer sistemlerden yardım alacaklarını ifade etmişlerdir.

Duygusal İstismar

Duygusal istismar teması “duygusal istismara ilişkin algı ve duygular” ve “duygusal istismara ilişkin yardım arama davranışı” alt temalarından oluşmaktadır. Yaşlılar duygusal olarak incindikleri her durum karşısında üzüntü ile birlikte çocuklarını iyi yetiştirememekten kaynaklanan suçluluk hissetmektedirler.

Duygusal İstismara İlişkin Algı ve Duygular

Katılımcıların duygusal istismarı kırıncı davranış, cahillik, hadsizlik, haksızlık, hiçe sayılma, kuşak çatışması, saygısızlık ve yanlış bir davranış şeklinde algıladıkları görülmektedir. Bununla beraber katılımcıların anlatılarında duygusal istismarın çoğunlukla saygısızlık olarak algılandığı dikkat çekmektedir:

“Bence kuşak çatışması bu durum, tecrübelerden faydalanılması gerekir ama zamana göre uyarlanması gerekir tecrübelerin...” (Kasımpatı/S3)

Katılımcılardan bazıları duygusal istismar senaryosunda (S3) her iki tarafı da haksız bulduğunu ifade etmiştir:

“Bak kızım bunlar hep çocuklara düzgün terbiye vermemekten geliyor. Sen çocuğuna küçükken öğretsen büyüklere saygıyı, yaşamazsın bunları... Burada çocuk hatalı ama babası da hatalı.” (Karahindiba/S3)

Katılımcılar duygusal istismara ilişkin duygularının önemsenmemek, suçluluk, kızgınlık ve üzüntü olduğunu belirtmişlerdir. Bu duygular arasında üzüntü yine en sık tekrarlanan duygu olmuştur:

“Üzülürüm, kırılım. Torunum için çabalıyorum, onun iyiliği için ama kızımın o hakaretine üzülürüm.” (Sakura/S3)

“Ha alınmazdım, benim hatam derdim. Demek ki ben bu kızı iyi büyütememişim derdim. Hatalı hissederdim yani.” (Gürgen/S3)

Anlatılardan da anlaşılacağı gibi katılımcılar duygusal istismar senaryosunda geçen durumu olumsuz bir durum olarak değerlendirmekte ve bu durumun çoğunlukla üzüntü duymalarına sebep olacağını dile getirmektedirler. Burada katılımcılardan birinin bu durumdan suçluluk duyacağını belirtmesi dikkat çekicidir. Bu konuda katılımcının suçluluk duymasının çocuklarının davranışlarından da sorumlu olduğunu hissetmesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Duygusal İstismara İlişkin Yardım Arama Davranışı

Diğer istismar türlerinden farklı olarak duygusal istismar karşısındaki yardım arama davranışı “tepkisiz kalma” ve “bireysel tepki verme” olmak üzere iki

alanda yoğunlaşmaktadır. Katılımcıların anlatılarında “konuşarak çözmeye çalışma”nın “bireysel tepki verme” alanında en çok tekrar eden söylem olduğu görülmektedir.

“Kızım ayıp ettin ya. Şurada biz varız bak ben ne dedim de sen niye öğütlere tahammül etmiyorsun derdim. İçime atmam, içimde kaldıktan sonra adam bir daha söyler bir cevabını karşılığını verdin mi ikinciye susar şey yapamaz yani. Zaten pasif kaldığımızdan, her şey başımıza ondan geliyor.” (Çınar/S3)

Bireysel tepkilerde konuşarak çözmeye çalışmanın yanında empati kurmasını istemek, kuşak çatışmasını yumuşatmak ve küsmek şeklinde söylemler de bulunmaktadır:

“Onlarda büyütüyor derim. Aynısını onlara da yapacaklar... Ben de derim ya sende büyütüp geliyor yarın sana da bi diyen olur, derim.” (Papatya/S3)

“Kuşak çatışmasını yumuşatması lazım, iki taraf için de. İkisi de haklı burada. 66 yaşına gelmişsin, bir sürü birikimin var, onu aktarmak istiyorsun ama zaman geçmiş, her şey farklı işliyor.” (Kasımpatı/S3)

“Bir daha konuşmam. Küserim de. Orda kalmam da kalkar giderim. İçlenirim ağlarım kendi kendime. Derdime yanarım.” (Frezya/S3)

Bu noktada yaşlıların duygusal istismarda bireysel tepkilerinin daha çok anlaşılmaya çalışmak ya da orta yolu bulmaya çalışmak amacı taşıdığı görülmektedir:

“Kızım ayıp ettin ya. Şurada biz varız bak ben ne dedim de sen niye öğütlere tahammül etmiyorsun derdim. İçime atmam içimde kaldıktan sonra adam bir daha söyle bir daha söyler bir cevabını karşılığını verdin mi ikinciye susar şey yapamaz yani. Zaten pasif kaldığımızdan her şey başımıza ondan geliyor.” (Çınar/S3)

Ayrıca tepkisiz kalanlar ise yine hiçbir şey yapamayacağını ve kendi kendine ağlayacağını ifade etmiştir.

“Ben böyleyim yani... Böyle bir huy var bende. Ama böyle sonra kendi kendime ağlarım ederim yani.” (Begonvil/S3)

Duygusal istismarda hiçbir yaşlının diğer sistemlerden yardım alma konusunda geri bildirimde bulunmadığı dikkat çekmektedir. Katılımcılar tarafından duygusal istismar kötü bir muamele değil de sanki iletişim ve ilişki sorun olarak değerlendirilmektedir. Bunun da yaşlının gerek sorunu yaşarken gerekse çözmeye çalışırken sorumluluğun kendisinde olduğunu hissetmesiyle ilişki olduğu düşünülmektedir.

Ekonomik İstismar

Ekonomik istismar teması “ekonomik istismara ilişkin algı ve duygular” ve “ekonomik istismara ilişkin yardım arama davranışı” alt temalarından oluşmaktadır. Ekonomik istismar, yaşlıların çocuklarına karşı hissettikleri sorumluluk ve bakıma muhtaç olduklarında çocuklarından destek alma beklentisi nedeniyle çoğunlukla tolere edilmektedir. Yaşlıların duygularının çoğunlukla üzüntü olduğu, yardım arama davranışı olarak da hiçbir şey yapamayacaklarını belirttikleri dikkat çekmektedir.

Ekonomik İstismara İlişkin Algı ve Duygular

Katılımcıların anlatılarında ekonomik istismara ilişkin algı çoğunlukla insani değerler üzerinde odaklanmaktadır:

“Yaptığın bir iyiliğin karşılığı maddi olarak ölçülmez... Bakıma muhtaç bir yaşlının parası alınır mı ya? Bunda değer yargısı diye bir şey yok, insani hiçbir şey yok.” (Gürgen/S1)

Katılımcılar bu insani değerler üzerinden ekonomik istismarı; ahlaksızlık, karaktersizlik, aile ilişkilerini suistimal, ayıp, doğru olmayan davranış, karşı tarafın hatası, hainlik, haksızlık, günah, haram, hırsızlık, insani değerlerin yok olması, saf yerine konma, psikolojik şiddet, kötü bir şey, menfaatçilik, saygısızlık, terbiyesizlik, vicdansızlık ve yalancılık olarak algılamakta ve tanımlamaktadır. Anlatılarda algıya ilişkin en çok tekrar eden söylem ise haksızlıktır. Bu söylem yaşlılar tarafından ekonomik istismar olarak adlandırılmasa da olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır.

“Ahlaksızlık kızım. Borç olarak almışsın madem vermen gerekir... Sonuçta kadın kötü günleri için biriktirmiş, bunun hastalığı, kötü günü var kızım biz yaşlandık artık... Şimdi bu ahlaksız almış parasını ama yarın kadın ölse kefen parasını kocası vermesin diye kırk takla atar...” (Karanfil/S1)

“Şiddete yakın yani şiddet gibi. Psikolojik şiddet yani darp olayı değil ama dille darpı yani.” (Meşe/S1)

Katılımcıların çoğu ekonomik istismarı haksızlık olarak görse de yaşlı bakımının karşılığı olarak yaşlının ekonomik olarak destek vermesi gerektiğini düşünenler de bulunmaktadır:

“Ama karşı tarafında biraz vermesi lazım gelini de gönüllemesi lazım ama... Tabi gelini gönüllese, kendisi eliyle verse herkes mutlu olurdu... Evet, terbiyesizce yaptığı ama haksız diyemem.” (Petunya/S1)

Katılımcıların ekonomik istismar karşısındaki duygularının aldatılmışlık, kandırılmışlık, şaşkınlık, güvensizlik, gücüne gitme, istenmeme, nefret suçluluk,

yetiştirme tarzından pişmanlık duyma, çaresizlik öfke ve üzüntü olduğu görülmektedir.

“Üzülürüm kuzum çok. Kahrederim. Ben evlatlarıma baktım onlar bana bakmıyor diye üzülürüm. Param için bakıyorlar yüzüme derim. Allah göstermesin” (Frezya/S6)

Katılımcıların çocuklarına bakma yükümlülüğü ile ilgili sorumluluk duymaları ekonomik olarak istismar edilmelerinden suçluluk duymalarına da sebep olabilmektedir.

“Ben üzülürdüm ama kendi adıma utanırdım çocuğumu buna mecbur bıraktığım için... Benim kötü günüm çocuğumun darda olduğu gündür” (Karahindiba/S6)

Görüldüğü gibi katılımcıların üzüntü duygularına suçluluk da eşlik etmektedir. Bu da yukarıda da değinildiği gibi çocuklarının ekonomik yönden muhtaç durumda olmasının yaşlıların üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve çocuklarının bu durumundan kendilerini sorumlu tuttuklarını göstermektedir. Nitekim bu durum yaşlıların ekonomik istismara ilişkin algılarını etkilemektedir.

Ekonomik İstismara İlişkin Yardım Arama Davranışı

Ekonomik istismar karşısındaki yardım arama davranışının “tepkisiz kalma”, “bireysel tepki verme” ve “diğer sistemlerden yardım alma” olmak üzere üç alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Anlatılarda öne çıkan söylemin “tepkisiz kalma” alanında “hiçbir şey yapamamak” olduğu görülmektedir.

“Yüzüne laf söylemesem de bir şey yapamam ki. Birine de anlatamazdım ki iş iyice kötülenecek laf söz olacak diye. Söylesem iyice beni düşman bilir diye seslenemem. Bana küser beni üzer diye susarım. Oğluma da diyemem gider karısına söyler...” (Petunya/S1)

Katılımcıların hiçbir şey yapamamak yanında “tepkisiz kalma” alanında, içine atmak, kimseye söyleyememek, kabullenmek, cezalandırmamak, kendinden utanmak söylemleri de bulunmaktadır.

“... El aleme de söylemezsin ki bu sefer çocuğun iyice düşman kesilir sana. Gelip kapını da açmaz olur bu sefer. Yabancı yapıyor olsa kartı elinden alır mesafemi korurum ama çocuğun yapınca olmaz işte yapamazsın.” (Petunya/S6)

Görüldüğü gibi hiçbir şey yapamayacağını belirten yaşlılar durumun daha da kötüye gideceği ve aile ilişkilerinin bozulacağından endişe duydukları için hiçbir şey yapamayacaklarını belirtmiştir. Katılımcıların anlatılarında çeşitli tepkiler vereceklerine ilişkin ifadeler

de yer almaktadır. Bunlar karşı tarafa ters davranmak, evden ayrılmak, küsmek, başka birine anlatmak, hesap sormak, kızmak, intihar etme düşüncesi ve uyarmak şeklinde ifade edilmiştir.

“Valla o günkü duruma bağlı. Her şey olabilir yani. İntihar da edebilirsin. Memleket dışına da kaçabilirsin. Memleket dışı derken Avrupa değil de. Ankara, İstanbul, İzmir, belki bir köy belki bir nahiyeye gidersin.” (Karanfil/S6)

Katılımcılardan tepkisiz kalanlar ve bireysel tepki verenlerin dışında diğer sistemlerden (komşuluk, akrabalık, resmi kurum hizmetleri vs.) yardım alma girişiminde bulunacağını da belirtenler olmuştur. Anlatılarda devletin imkânlarına başvurma, farklı kişiye para çekirme, kanuni yollara başvurma, kaçıp gitme, kurum ve yakın akraba bakımından destek isteme gibi ekonomik istismardan korunma davranışları bulunmaktadır.

“Kimse yoksa devletimiz çok iyi bir şekilde bakıyor. Huzurevleri var bakım evleri var oraya gider aylığını da verir. Mülkü varsa tarlasını tapanını varsa onu da verir oraya bağışlar kendine baktırırlar ölünceye kadar.” (Nergis/S1)

Katılımcıların anlatılarında yardım arama davranışlarının bir kurum ya da kişiden destek alma şeklinde yoğunlaştığı görülmekle birlikte tek bir katılımcı kanuni yollara başvuracağını belirtmiştir:

“... Hırsızlık bu, hırsızlık sadece gidip başkasının parasını, malını almak değil, baban bile olsa başkasının parasını alma. Başkalarına da zarar vermesin, topluma kötü örnek olmasın diye kanuni yollara başvurmayı düşünürüm.” (Kasımpatı/S6)

Daha önce de belirtildiği gibi yaşlılar ekonomik yönden çocuklarına karşı hissettikleri sorumluluk nedeniyle ekonomik istismarın farkında olsa da yardım arama konusunda şikâyetçi olmayı çoğunlukla bir seçenek olarak görmemektedir. Hiçbir şey yapamayacaklarını bildirmeleri de çocuklarıyla ilişki ve iletişimlerinin bozulacağından ve daha üzücü deneyimlerle karşılaşacaklarından korktuklarını göstermektedir.

Toplumsal İstismar

Toplumsal istismar teması “toplumsal istismara ilişkin algı ve duygular” ve “toplumsal istismara ilişkin yardım arama davranışı” alt temalarından oluşmaktadır. Toplumsal istismar yaşlıların toplumsal alanlarda karşılaştıkları kötü muameleler olarak çoğunlukla yaşlıların yakınları olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplumsal istismarın bu özelliği yaşlıların algıları ve yardım arama davranışlarında çeşitli farklılaşmalara neden olmaktadır.

Toplumsal İstismara İlişkin Algı ve Duygular

Katılımcılar anlatılarında toplumsal istismara ilişkin algıların ahlaki değerler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

“Çingeneye beylik vermişler önce babasını vurmuş derler ya bizim büyüttüğümüz nesil bize saygısızlık yapıyorsa, bizi aşağılıyorsa, bizi hor görüyorsa, bizi küçümseyorsa bu sosyal açıdan bir çürümüşlüğü gösterir. Bu hastanede gençlerin yaptığı şey hiçbir ahlaki değere uymaz, insanlığa da uymaz, İslamiyet’e hiç uymaz.” (Gürgen/S4)

Katılımcılar ahlaki değerler üzerinden toplumsal istismarı; yaşlıya saldırı, iman eksikliği, sosyal çürümüşlük, saygısızlık, haksızlık, terbiyesizlik, yanlış, yetiştirenin hatası, cehalet, kötülük, zalimlik, yaşlıya karşı olumsuz tutum olarak algılamaktadır. Alıntılarda en çok tekrar eden söylemin saygısızlık olduğu görülmüştür. Saygısızlık algısının belirtildiği paylaşımlarda katılımcıların yaşları itibarıyla saygı beklentisi içinde oldukları anlaşılmaktadır.

“Hadsizlik bu saygısızlık. Bir kere karşıdaki yaşlı başlı adam. Ne biçim konuşma o öyle. Büyüklere hürmet gösterilir. Böyle saygısızlık yapılmaz. Hem kendisi suçlu gitmiş uzakta durmuş. Yürüyemiyor adam ne yapsın uçsun mu?” (Frezya/S8)

“Cehalet, bu bir tek otobüs şoförlerinde değil çoğu yerde yaşlılar yaşıyor. Toplumdaki cehaletten kaynaklanıyor.” (Kasımpatı/S8)

Bu alıntıda katılımcının paylaşımında toplumsal istismar her ne kadar cehalet olarak adlandırılrsa da arka planda yaşlıya duyulması gereken saygı beklentisi olduğu dikkat çekmektedir.

Katılımcıların toplumsal istismar karşısındaki duygularda en sık tekrar ettikleri söylemin öfke ve üzüntü olduğu görülmektedir.

“Kızardım otobüs şoförüne. Binerdim ama yine de kızarak binerdim durakta niye durmadın diye.” (Nergis/S8)

“Öfke oluyor işte, onu bana devlet verdiyse sen bana niye oradan milletin içinde bağırıyorsun mesela? değil mi?...” (Begonvil/S4)

Kızgınlık ve üzüntüye ek olarak rahatsızlık, kırgınlık, umursamazlık, gençlere acıma, aşağılandığını hissetme, haksızlığa uğradığını hissetme ve suçluluk katılımcıların anlatılarında yer alan diğer duygulardır.

“O durumda rahatsız olurum, haksızlığa uğramış gibi hissedirim. Toplum adına, insanlık adına kötü hissedirim, üzücü bir durum.” (Kasımpatı/S8)

“Suçlu hissedirim ben de. Müsaade istemem gerekirdi. Şimdiye kadar gitmedim hastaneye ama yapmam gerekir. Yapmazsam pişman olurum.” (Nergis/S4)

Görüldüğü gibi katılımcılar anlatılarında toplumsal istismarı çoğunlukla saygısızlık olarak algılamakta, bu duruma maruz kalmaktan dolayı kızgınlık ve üzüntü duymakta ve toplumsal yaşamda öncelik hakları olduğunu biliyor olmalarına rağmen bu hakkı kullanırken bile suçluluk duyabilmektedirler.

Toplumsal İstismara İlişkin Yardım Arama Davranışı

Toplumsal istismar karşısındaki yardım arama davranışının “tepkisiz kalma”, “bireysel tepki verme” ve “diğer sistemlerden yardım alma” olmak üzere üç alanda olduğu görülmektedir. Anlatılarda “bireysel tepki verme” ve “diğer sistemlerden yardım alma” alanlarında yardım arama davranışının yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bazı katılımcılar ise olaya tepkisiz kalacaklarını, ciddiye almayacaklarını ve ortamı terk edeceklerini ifade etmiştir.

“Bireysel tepki verme” alanında hakkını arama, söylenme, kızmak, saygılı olmayı tembihlemek, bağırarak, alaya almak, kavga etmek ve ılımlı yaklaşmak şeklinde tepkilere rastlanmaktadır.

“Rica ederim yaşlıyım diye, açıklamaya çalışırım yaşlıların hakkı bu diye ama bir şey de diyemem fazla. Ne diyeceğim koskoca adama, anlamıyorsa, saygısı yoksa boş hepsi. Bir laf söyleyen üstüne gelir, daha kötü olur ondan sonra.” (Sakura/S4)

Katılımcıların “diğer sistemlerden yardım alma” alanında sağlık personelinin yardım isteme, hastane polisinden yardım isteme ve diğer hasta ve hasta yakınlarından destek isteme şeklinde yardım arama davranışı gösterdikleri görülmektedir.

“Bağlı olduğu bir amiri var yani şikayet ederim. Çalıştığı kuruma şikayette bulunurum. O davranışını karşılıksız bırakmam.” (Lavanta/S8)

“Ha çok diretirlerse uzatırlarsa da hastane polisine bilgi verirdim, bana saygısızlık yapıyorlar hakkımı gasp etmeye çalışıyorlar derdim...” (Lavanta/S4)

Görüldüğü gibi katılımcıların birçoğu toplumsal istismar senaryolarında bireysel tepki vermekte ve yardım arama davranışında bulunmaktadır. İstismarın kaynağının aile dışındaki bireyler olması yaşlıların daha tepkisel olmasına neden olabilmektedir. Bu da toplumsal istismar senaryolarında yaşlıların yasal olarak haklarını arama davranışında bulunmalarına olanak sağlamaktadır.

İhmal

İhmal teması “ihmale ilişkin algı ve duygular” ve “ihmale ilişkin yardım arama davranışı” alt temalarından oluşmaktadır. Katılımcılar ihmal senaryolarını terk

edilme ve muhtaçlık ile ilişkilendirmektedir. Bu durum da çözüm arama konusunda farklı seçenekleri düşünmelerine sebep olmaktadır.

İhmale İlişkin Algı ve Duygular

Katılımcıların anlatılarında ihmal; suç, umursamazlık, vicdansızlık, hayırsızlık, vefasızlık, sahipsizlik, haksızlık, saygısızlık, tiksinti, istenmeme, ayıp, günah, kötü muamele, hak edilmeyen bir durum, yetiştirilme hatası ve korkunç olarak algıladığı görülmektedir. En çok tekrar eden söylemler hayırsızlık, vicdansızlık ve tiksintidir.

“Vcdansızlık. Temizlik imandan gelir. Kadının öyle bakımını yapmazsan kendini pis hisseder, mutlu olmaz ki depresyona girer yani. Vcdansızlık, bakamayacaksınız kardeşim ne bileyim kaymakamlığa bildirin.” (Gürge/S9)

“Tırnaklarını keserken mideleri mi bulanıyor acaba o yüzden mi kesmiyorlar? Ama evladı yapmayınca el mi yapacak? Yapmaz ki el...” (Petunya/S9)

“Vefasızlık. Yani o kadar yetiştir büyüt bir hastaneye bile gelmesin, eşi de gelmemiş çok üzücü.” (Meşe/S5)

Katılımcılardan biri ihmalî suç olarak nitelendirmiştir. Bu da ihmalin bir istismar türü olduğuna dair yaşının farkındalığının olduğunu göstermektedir.

“Kadın da çocuklar da adamı ölüme terk etmiş. Suç bu suç ayol.” (Petunya/S5)

İhmal karşısında da katılımcıların duygularının üzüntü, kırgınlık, öfke, hayal kırıklığı, çaresizlik, muhtaçlık, nefret, değersizlik, yalnız hissetme ve kendini suçlama olduğu görülmektedir. Katılımcıların anlatılarında en sık tekrarlanan söylem üzüntü olmuştur.

“Üzülürdüm kendi ihtiyacımı kendim göremediğime. Bir de yardım istediğim halde umursamadılarsa önemsemiyorlar beni diye düşünürdüm üzüldüm.” (Karanfil, üzülmek) (S9)

“Kenara atılmış, değersiz gibi hissederim.” (Sakura/S5)

“Yine kendime kızardım, o çocuğumu iyi yetiştirememişim...” (Lavanta/S5)

“Keşke bunları doğuracağıma taş doğursaydım diye düşünürdüm. Kızardım.” (Karanfil/S5)

Katılımcıların anlatılarında üzüntü duymalarının nedeninin başkalarına muhtaç olma ve çaresizlik hissi olduğu görülmektedir. Bu muhtaçlık ve çaresizlik yaşının değersiz hissetmesine ve kimi zaman da kendini suçlamasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla katılımcıların anlatılarında duyguları tek bir duygu olarak ifade edilse de beraberinde pek çok duyguyu da barındırabilmektedir. Örneğin değersizlik duygusunun arkasında muhtaçlık, çaresizlik ve üzüntü gibi duygular da bulunmaktadır.

İhmale İlişkin Yardım Arama Davranışı

İhmal karşısındaki yardım arama davranışının “tepkisiz kalma”, “bireysel tepki verme” ve “diğer sistemlerden yardım alma” olmak üzere üç alanda olduğu görülmektedir. “Tepkisiz kalma” alanında hiçbir şey yapmama, çevreden gizleme, katlanmak, susmak, içine atmak şeklinde söylemler olduğu görülmektedir.

“Ben üzülürüm, için için ağlarım. Ama etrafımdakilere de belli etmem...” (Petunya/S5)

“Utandırım insanlardan, onlara bunu nasıl söyleyeceksin... Evladım bana bakmıyorsa sesimi çıkarmam, tiksiniyoruz derse hiçbir şey diyemem.” (Sakura/S9)

Görüldüğü üzere tepkisiz kalma alanında ele alınan durumlar aslında katılımcıların çevreden gelebilecek olumsuz söylemlerden çekindiklerini göstermektedir. Bunun sonucunda da tepkilerini dışa vuramamaktadırlar.

“Bireysel tepki verme” alanında küsme, değer vermeme, çevreye şikâyet etme, rica etme, agresifleşme, söylenme, affetmeme ve ortamdan uzaklaşma şeklinde tepkiler verdikleri görülmektedir.

“Gelen misafirlere benim tınaklarımı kesmiyorlar hadi bakıyım kesin derim. Ters tepki gösteririm. Onları kötülerim.” (Papatya/S9)

“Diğer sistemlerden yardım alma” alanında ise bakıcı tutmak, kurum bakımı almak, devletten yardım istemek, akraba/komşudan yardım istemek ve hastane personelinden yardım istemek söylemlerine rastlanmaktadır.

“4 tane evladım var biri olmazsa biri bakar herhalde. Ararım gelin alın derim halim yoksa. Onlar olmazsa hısım akrabayı ararsın...” (Frezya/S5)

“Maaşım falan varsa belki huzurevine gönderin bari derim. Hani yük olarak görüyorlar netice de beni ya. Onlar da kurtulur.” (Nergis/S9)

Katılımcıların muhtaçlık duygusunu yaşamamak adına diğer sistemlerden yardım alma amacıyla girişimlerde bulundukları görülmektedir.

Cinsel İstismar

Cinsel istismar teması “cinsel istismara ilişkin algı ve duygular” ve “cinsel istismara ilişkin yardım arama davranışı” alt temalarından oluşmaktadır. Katılımcıların cinsel istismar eylemlerine karşı daha hassas oldukları ve yıpranmışlık içeren duygulardan bahsettikleri görülmektedir.

Cinsel İstismara İlişkin Algı ve Duygular

Katılımcıların anlatılarında cinsel istismarı; ahlaksızlık, karaktersizlik, çirkinlik, şerefsizlik, ayıp, insanlık dışı, sapıklık, günah, görgüsüzlük, çok kötü bir durum, alçaklık, suç, terbiyesizlik ve iğrençlik olarak algıladıkları görülmektedir. En sık tekrarlanan söylem ahlaksızlık ve sapıklıktır.

“... ahlaksızlık işte. Ha anasına bakmış ha karısının anasına aynı şey... Yaşlısının, çocuğunun farkı kalmadı bu ahlaksızlarda.” (Frezya/S10)

Katılımcı burada çocuğa yönelik cinsel istismarı kabul edilemez gördüğü gibi yaşlıya yönelik cinsel istismarı da kabul edilemez görmekte, dolayısıyla bu davranışları ahlaksızlık olarak nitelendirmektedir.

Katılımcılardan biri ise cinsel istismarı nasıl algıladığı ile ilgili soruyu cevaplamak istemediğini belirtmiştir. Bu, katılımcının yaşlıya yönelik cinsel istismarı kabul edilemez görmesi ile ilişkilendirilebileceği gibi, konu hakkında yorum yapmanın dahi yaşlıyı çok fazla rahatsız etmiş olabileceği düşünülmektedir. Nitekim katılımcılar cinsel istismar karşısındaki duygularının; affetmeme, şok olma, tedirginlik, utanç, kötü hissetme, üzüntü, korku, öfke ve hayal kırıklığı olduğu görülmektedir. En çok tekrar eden söylemler korku, öfke ve utançtır.

“Korkarım damadımdan, Allah göstermesin başka bir şey yapar diye korkarım. Ahlaksızlık teklif edebilir sonra. Geceleri uyuyamam, sürekli korkarım, tedirgin olurum.” (Sakura/S10)

“Yerin dibine girerdim utandığımdan.” (Karanfil/S10)

“Valla birisi benim fotoğrafımı çekecek ya onun cesedi çıkar oradan ya benim cesedim çıkar...” (Gürgen/S10)

Anlatılarda katılımcılar, cinsel istismarı kesinlikle kabul etmemekte ve daha net ve sert tepkiler göstermektedir.

Cinsel İstismara İlişkin Yardım Arama Davranışı

Cinsel istismar karşısındaki yardım arama davranışının “tepkisiz kalma”, “bireysel tepki verme” ve “diğer sistemlerden yardım alma” olmak üzere üç alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu anlatılarında yakınlarına anlatma şeklinde yardım arama davranışı sergilerken bazı katılımcıların halen tepkisiz kalacaklarını söyledikleri görülmektedir. Tepkisiz kalacağını belirten katılımcıların anlatılarında toplumdan çekinme, korkudan bir şey yapamama ve çaresizlik ifadelerine rastlanmaktadır.

“Ben kızıma söyledim ama başkasına şikâyet edemem. Kızımın yuvası dağılır ya da eş dost duyar söz olur diye...” (Petunya/S10)

Katılımcılardan biri de tepkisiz kalma ile tepki verme arasında ikilemde kalacağını şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi polise şikâyet etsem beni öldürürler mi, atarlar mı sokakta mı kalırım, ya da gelinime söylesem evlilikleri biter mi, ya da bana inanmaz mı, bilmem.” (Lavanta/S10)

Katılımcılar “bireysel tepki verme” konusunda; damadı reddetme, korkmadan müdahale etme, kendini güvence altına alma, şiddet eylemi, ikaz etme ve ortamdan uzaklaşma şeklinde tepki vereceklerini belirtmişlerdir.

“Kapıyı bacayı kilitleyebilirim, görmesin bir daha diye. Kolaçan ederim etrafı.” (Sakura/S10)

Katılımcılardan bazıları da bireysel tepki olarak şiddete başvurmayı düşünmektedir

“Bıçaklarım.” (Güneaçan/S10)

“... gözümü kırpmam ya o beni öldürür, ya ben onu öldürürüm.” (Gürgen/S10)

Anlatılarda “diğer sistemlerden yardım alma” alanında öne çıkan söylemin ‘yakınlarına anlatma’ olduğu görülmüştür.

“En azından en yakın evlatlarımdan gelip giden yanımda olan varsa ona söyledim. Paylaştım yani başımda böyle bir sorun var, ileride bana zararları olabilir. Onların da haberleri olsun.” (Meşe/S10)

“... Utanmaz. Yaşlı kadından ne istersin sen? Ben kızıma söyledim ama ona buna şikâyet edemem.” (Petunya/S10)

“...Namussuz! Kızıma anlattırdım her şeyi, boşan derdim bu ahlaksızla işin yok senin.” (Karanfil/S10)

Katılımcılar “diğer sistemlerden yardım alma” alanında ayrıca hukuki yollara başvurma, yakınlarına anlatma ve huzurevine gitme şeklinde yardım arama davranışında bulunacaklarını ifade etmişlerdir.

“Polise verirdim. Götürsünler kodese tıksınlar bu ırz düşmanını. Bu insan içinde gezinmesin. Elin kızının, bacısının anasının da canını yakmasın bu.” (Zambak/S10)

Katılımcıların anlatılarından da anlaşılacağı gibi cinsel istismar konusunda bazı yaşlıların hukuki yollara başvurma şeklinde bazılarının da utanç duyduklarından sadece yakınlarına anlatma şeklinde yardım arama davranışı gösterdikleri görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada yaşlı bireylerin yaşlı istismarına ilişkin algılarını ve yardım arama davranışlarını yaşlı istismarı senaryoları aracılığıyla anlamaya çalışmak amaçlanmıştır. Her bir istismar türüne ilişkin algılar ve yardım arama davranışları aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Fiziksel İstismar

Fiziksel istismar senaryolarında yaşlıların gerçekleştirilen istismarı çoğunlukla saygısızlık olarak algıladığı görülmüştür. Liu ve ark. çalışmasında da yaşlıların fiziksel istismarı saygısızlık olarak algıladığı bulgusu ile karşılaşmıştır.¹⁶ Benzer şekilde Moon’un çalışmasında saygı eksikliğinin istismar olarak algılandığı ve eylemlerin yaşlılar tarafından niyete göre değerlendirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada fiziksel istismara yönelik olarak ‘yaşlının suçlu olduğu’ ve ‘hürriyeti kısıtlama’ gibi algıların da olduğu görülmüştür.¹⁷

Kızgınlık ve üzüntü, fiziksel istismar senaryolarında ortak duygular olarak bulunmuştur. Yaşlı bireylerin senaryolar karşısında kendilerini muhtaç ve değersiz olarak hissettiklerini dile getirmelerinin sebebinin Cadmus ve ark.nın araştırmasında da olduğu gibi yaşlıların gençler tarafından bakımlarının karşılanmasını istemeleri olabileceği düşünülmektedir.¹⁸

Fiziksel istismar senaryolarında “kurum bakımından yararlanma” seçeneği ortak yardım arama davranışı olarak belirtilmiştir. Yaşlının ittirilerek fiziksel istismara maruz bırakıldığı senaryoda yaşlıların çoğunluğu ‘aynı yerde yaşamamak’ şeklinde bireysel tepkisini ifade ederken yaşlının odaya kilitlenerek fiziksel istismara maruz bırakıldığı senaryoda yaşlıların çoğunluğu ‘evi terk etme’ şeklinde bireysel tepkisini ifade etmiştir. Lee ve ark. tarafından yapılan çalışmada fiziksel istismar senaryosunu yaşlıların istismar olarak algıladıkları ve yardım arama davranışlarının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.¹⁹

Araştırma sonucunda katılımcıların bir kısmının fiziksel istismara yönelik farkındalıkları olsa da istismar edenin bakım veren kişi olması nedeniyle tepkisiz kaldıkları görülmektedir. Katılımcıların tepkisiz kalmasının fiziksel istismarı aile içi sorun olarak görmelerinden ve daha büyük tepkilerle karşılaşma anksiyetesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Duydukları bu anksiyete sonucu kullandıkları, bastırma, inkâr, mantığa bürüne gibi savunma mekanizmalarının tepkisiz kalmalarının nedeni olabileceği düşünülmektedir.²⁰

Duygusal İstismar

Duygusal istismar senaryosunu yaşlıların çoğunluğu saygısızlık olarak algılamak hiçe sayılma ve kuşak çatışması diğer göze çarpan algılardır. Fakat yaşlılardan üçü senaryoyu istismar olarak algılamamış her iki tarafın da haksız olduğu söyleminde bulunmuştur. Ploeg ve ark. tarafından yapılan araştırmada da yaşlılar duygusal istismarı saygısızlık ve aşağılanma olarak

algılarken Daskalopoulos ve ark. tarafından yapılan araştırmada yaşlıların duygusal istismarı aşağılanma ve dalga geçme olarak algılandığı görülmüştür.^{21,22} Literatüre paralel olarak saygısızlık bulgusu ön plana çıkarken, üç katılımcının duygusal istismar senaryosunu istismar olarak algılamamış olması durumu normalleştirdiklerini düşündürmektedir.

Duygusal istismar karşısında yaşlılar çoğunlukla üzüntü duygusundan bahsetmişlerdir. Taylor ve ark. çalışmasında yaşlıların duygusal istismardan dolayı hayal kırıklığı ve kırgınlık hissettikleri bulgusuyla karşılaşmıştır.²³ Araştırmada yaşlıların üzüntü duygusunun hem böyle bir davranışa maruz kalmaktan kaynaklandığı hem de kendi yaptıklarından dolayı hissettikleri suçluluk duygusundan kaynaklı bir üzüntü olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların anlatılarından üzüntü ve suçluluk duygularının iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim üçüncü senaryoda kimi katılımcıların paylaşımlarında bu suçluluk duygusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu suçluluk duygusu aynı zamanda çocuklarını yetiştirmekten sorumlu kişiler olarak çocuklarının davranış sorumluluğunu doğrudan kendilerinde görmelerinden kaynaklanıyor da olabilir.

Araştırmada katılımcılar duygusal istismarı bir istismar türü olarak değil de daha çok konuşarak çözebilecekleri bir sorun olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle katılımcıların yardım arama davranışında bulunmadığı görülmüştür. Bu da yaşlıların duygusal istismarı bir iletişim sorunu olarak gördüğünü düşündürmektedir. Erlingsson ve ark. tarafından yapılan çalışmada da, yaşlılar duygusal istismar karşısında gençler ile sorun hakkında konuşmanın ve tepki vermenin gerekliliğini belirtmektedir.²⁴

Toplumsal İstismar

Her iki toplumsal istismar senaryosunu da yaşlıların çoğunlukla saygısızlık, haksızlık ve terbiyesizlik olarak algılandığı görülmüştür. Cadmus ve ark. çalışmasında da yaşlılar toplu taşıma araçlarında terslenmek, yer verilmemek gibi sorunları dile getirmiştir.¹⁸ Bu durum toplumsal istismarın sık rastlanan bir istismar türü olduğunu göstermektedir. Katılımcılar 4. senaryoyu direkt yaşlıya saldırı şeklinde ifade etmişlerdir. Bunun sebebi de sağlık haklarına ulaşmalarının engellenmesi olabilir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan bir araştırmada da toplumsal istismarın diğer istismar türlerinin gerçekleşmesine zemin oluşturduğu vurgulanmaktadır.²⁵ Bir başka deyişle yaşlıya ilişkin bilinç, tutum ve inançlar olumlu olmadığı sürece yaşlılar daha kolay istismar edilebilmektedir.

Haksızlığa uğramış hissetme, kızgınlık, üzüntü gibi duygular toplumsal istismar senaryolarında ortak duygular olarak bulunmuştur. Ancak yaşlıların kendilerine verilen bu hakkı kullanırken dahi suçluluk duyabildikleri de görülmüştür. Kalaycı ve ark. araştırmasında da yaşlılar, kendilerinin hatalı davranışları nedeniyle kötü muameleye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.⁹ Yaşlılıkta bilgeliğin ve yaşam boyu edinilen tecrübelerin geliştirdiği yoğun empati duygusunun yaşlıların suçluluk duymalarında etkisi olabileceği düşünülmektedir. Gençlerin yoğunluğu ve yaşam telaşı nedeniyle yaşlılara göre daha kısıtlı zamanları olduğunu düşünmeleri ve kendilerinin de genç olduğu döneme ilişkin benzer yaşam deneyimleri, gençlere karşı daha fazla empatik bir yaklaşım sergilemelerine de neden olabilmektedir.

Toplumsal istismar senaryolarında katılımcıların çoğunluğu yardım arama davranışı göstermektedir. En çok başvuru olan davranışlar kızmak, uyarmak ve kanuni yollara başvurmak olarak bulunmuştur. Adib ve ark. çalışmasında, yaşlıların istismar karşısında yardım arama davranışlarının önündeki engelin, çocuklarına duygusal bağlılık hissetmeleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur.²⁶ Toplumsal istismarda da istismar eden kendi çocukları olmadığı ve duygusal yakınlık hissetmedikleri için bireysel tepki vermekte daha rahat davranabilmektedirler.

Ekonomik İstismar

Ekonomik istismar senaryolarında yaşlıların gerçekleştirilen istismarı haksızlık olarak algılandığı görülmüştür. Altıncı senaryoda yaşlıların çoğunluğu hırsızlık algısını ifade etmiştir. Ploeg ve diğerlerinin odak grup görüşmesi şeklinde yaptıkları araştırmada, yaşlılar yetişkin çocuklarının ve torunlarının gerçekleştirdiği ekonomik istismar üzerine tartışarak kötü muamele algısı etrafında toplanmışlardır.²¹

Yaşlılar ekonomik istismar karşısında yoğun olarak üzüntü duygusundan bahsetseler de kızgınlık ve aldatılmışlık duygularına da değinmişlerdir. Benzer şekilde Lee ve diğerleri yaşlıların istismara yönelik üzüntü ve aldatılmışlık duygularını, yakınlarına bu durumu yakıştıramamaları ve suistimal ile açıklamaktadır.¹²

Ekonomik istismar senaryolarında yaşlılar yardım arama davranışından ziyade çoğunlukla 'hiçbir şey yapmamak' şeklinde tepkisiz kalmayı tercih etmişlerdir. Taylor ve ark. araştırmasında yaşlıların ekonomik istismarı aile utancı olarak gördükleri ve aile içi çatışma yaratma korkusundan dolayı yardım arama davranışı içerisine girmedikleri bulgusuna ulaşılmıştır.²³

Mysyuk ve ark. senaryolar üzerinden yaptıkları araştırmada yaşlıların yardım arama davranışlarını belirtmekten ziyade senaryoları kötü muamele olarak algıladıkları belirtilmektedir.²⁷ Literatür bilgilerine paralel olarak yaşlıların aile yakınlarını korumak istemeleri, çocuklarıyla ilişki ve iletişimlerinin bozulacağı endişesi ve daha üzücü deneyimlerle karşılaşmaktan kaynaklanan korku sebebiyle yardım arama davranışına girmedikleri ve tepkisiz kalmayı tercih ettikleri düşünülmektedir. Sonuç olarak yaşlılar yakınları ile daha dürüst, açık bir iletişim ve etkileşim beklentisi içinde oldukları için istismar edildiklerinde daha fazla hayal kırıklığı yaşayabilmektedirler.

İhmal

İhmal senaryolarında yaşlıların ortak algısının hayırsızlık, vicdansızlık ve tiksinti olduğu görülmüştür. Beşinci senaryodaki anlatılara bakıldığında yaşlıların ihmale karşı daha hassas oldukları görülmektedir. Zira birçok senaryoda yaşlıyı haksız bulan katılımcılar bulunurken söz konusu senaryoda katılımcılar tarafından bu görüşe hiç değinilmemiştir. Keser Özcan ve ark. çalışmasında da yaşlıların en fazla beden ve kıyafet temizliği konusunda ihmal edilmekten rahatsız oldukları bulunmuştur.²⁸ Özellikle beşinci senaryoya yaşlıların verdiği olumsuz tepkiler de bu bulguyu destekler niteliktedir.

Her iki ihmal senaryosunda da üzüntü en sık hissedilen duygu olmuştur. Çünkü muhtaç olmak yaşlıların en hassas oldukları ve çaresiz hissettikleri dolayısıyla da üzüntü duydukları bir durumdur. Yaşlılara yönelik ihmal azımsanmayacak kadar çok ve bir istismar türü olmasına rağmen yapılan araştırmalarda yaşlıların ihmali fiziksel istismardan daha az şiddetli bir istismar türü olarak algıladığı bulunmuştur.^{21,28} Her ne kadar şiddeti daha az olarak algılsa da ihmal karşısında hissedilen duyguların yoğunluğunda herhangi bir azalma görülmemiştir.

İhmal senaryolarında yaşlıların yardım arama davranışlarının tepkisiz kalma alanında çoğunlukla susmak, söylenmek ve hiçbir şey yapamamak olduğu görülmüştür. Lee ve ark. çalışmasında yardım arama davranışının kötü muamelenin türüne ve şiddetine göre şekillendiği, fiziksel ve ekonomik istismarın daha belirgin ve ispat edilebilir olmasının yardım arama davranışını teşvik ederken duygusal istismar ve ihmalin yardım arama davranışına daha az yönlendirdiği bulunmuştur.¹⁹ Araştırmada da literatür bulgularını destekler nitelikte olup, yaşlıların yardım arama davranışlarından ziyade tepkisiz kaldıkları veya bireysel tepkiler verdikleri görülmüştür. Ayrıca yaşlıların, yetişkin olduklarında

bile çocuklarının sorumluluğunu alma eğiliminde oldukları ve bu durumun da çocuklarının hatalı davranışlarından kendilerine pay çıkarmalarına sebep olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle yaşlılar aynı zamanda çocuklarını kötü yetistirdiklerini düşünerek yoğun bir suçluluk duymaktadırlar. Bu da yardım aramalarına neden olmaktadır.

Katılımcıların bazıları ise ihmal senaryolarında bireysel tepki vereceklerini ve diğer sistemlerden yardım alma konusunda çeşitli girişimlerde bulunacaklarını belirtmiştir. Katılımcıların bakım veren yakınlarından yardım alma durumunun ve umudunun olmadığı durumlarda diğer sistemlerden yardım alma konusunda daha cesur davrandıkları görülmektedir. Bu da muhtaçlık ve terk edilmişlik duygularının hâkim olması ile açıklanabilir.

Cinsel İstismar

Cinsel istismar senaryosunda yaşlılarda en sık rastlanan algılar ahlaksızlık ve sapıklık olurken bir yaşlı bu durumun öğrenilen bir davranış olduğunu, bir yaşlı ise cevaplamak istemediğini belirtmiştir. Yaşlı istismarı ile ilgili çalışmalarda, yaşlıların cinsel istismar konusunda herhangi bir görüş belirtmediği, aynı cinsiyet topluluklarında bile konuşmaktan kaçındığı görülmüştür.^{11,18,21,24,25,28,29} Bu açıdan bakıldığında araştırmada senaryolar üzerinden gidilmesinin yaşlıların görüşlerini belirtmeye yardımcı olduğu söylenebilir. Ancak bir yaşlının senaryo üzerinden gidilse bile cinsel istismar konusunda konuşmak istememesi cinsel istismarın çalışılması zor ve toplum içerisinde tabu olarak kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Cinsel istismar senaryosunda en sık ifade edilen duygu korku olmuştur. Bu korku cinsel istismarcının, yaşlının kendisine, yakınlarına ve topluma vereceği zarardan duydukları endişeden kaynaklanmaktadır.

Birçok istismar türünde yaşlılar istismar edilmelerine, haksızlığa ve zulme uğradıklarını hissetmelerine rağmen hiçbir istismar türünde şiddetle karşılık vermemişlerdir. Ancak katılımcılar sadece cinsel istismar söz konusu olduğunda bireysel tepki olarak şiddete başvurmayı düşünmektedir.

Cinsel istismar senaryosunda en sık ifade edilen yardım arama davranışı yakınlarına anlatma olmuştur. Yan ve ark., Adib ve ark. çalışmalarında yaşlıların yardım arama davranışında isteksiz olmalarının sebebi olarak bu durumu aile içinde bir mesele olarak görmek, inanılmayacağından korkmak, zarar görmekten korkmak, toplumdan dışlanmak, hak ettiğini

düşünmek gibi sonuçlara ulaşılmıştır.^{11,26} Bu çalışmanın bulguları hem yaşlıların korku duygusunun temelini hem de yardım aramanın önündeki engelin temelini oluşturan istismarın aile meselesi olduğunu, aile içinde çözülmesi gerektiğini ve toplumun tepkisinden çekineceklerini, utanacaklarını ifade etmelerini destekler niteliktedir. Cinsellikle ilgili konular mahrem yani gizli kalması gereken konular olduğu için daha çok yakınlarına anlatmayı tercih ettikleri düşünülmektedir. Ayrıca yaşlılar çocuklarının yuvasının dağılacığından, ihbar sonrası yaşanacaklardan ve kendilerine inanılmayacağından endişe duydukları için yardım arama davranışlarında ikilemde kalmaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmada 65 yaş ve üstü yaşlı bireylerin istismara ilişkin algıları, duyguları ve yardım arama davranışları fiziksel, psikolojik, toplumsal, ekonomik, cinsel istismar ve ihmal senaryoları üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Her senaryo için yaşlıların istismar algıları, duyguları ve yardım arama davranışlarına ilişkin anlatılar ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Katılımcılar ekonomik istismar senaryolarında yaşlı istismarını algılayabilmekte ancak düşüncelerini ifade ederken istismar kavramını kullanmamaktadırlar. Katılımcıların algıları haksızlık ve hırsızlık üzerine yoğunlaşmaktadır. Senaryolar karşısında yoğun olarak üzüntü duyguları ile birlikte kızgınlık ve aldatılmışlık duyguları da ifade edilmiştir. Ayrıca senaryolardaki durumun çok kötü olduğunu belirtmelerine karşın oldukça az yaşlının yardım arama davranışında bulunması yaşlıların evlatları tarafından gerçekleştirilen istismarı tolere etme düzeylerinin yüksek olduğunu göstermiştir.

Yaşlıların fiziksel istismar ile ilgili senaryoları çoğunlukla saygısızlık olarak algılamaktadır. Aynı zamanda kimi katılımcılar istismarı uygulayanın çocukları olmasından dolayı çocuklarını iyi yetiştirememiş olmanın verdiği pişmanlıkla suçluluk duymaktadırlar. Fiziksel istismar karşısında belirgin bir yardım arama davranışı görülmemiştir. Bunun katılımcıların karakteristik özelliklerinden ya da aile ortamındaki dinamiklerin farklılığından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Yaşlıların duygusal istismarı ise kırıncı davranış, saygısızlık, hiçe sayılma gibi algıladığı çoğu yaşlının yaşanan durum hakkında bilinç düzeyinin yüksek olduğu ancak yaşlılardan bazılarının bu duruma kötü anlamlar atfetmediği, hatayı kendinde aradıkları görülmüştür. Ayrıca yaşlıların duygusal istismar karşısında üzüntü duygusu ile birlikte suçluluk duyması da araştırmadan elde edilen sonuçlardan

biridir. Hiçbir yaşlının yardım arama davranışında bulunmaması dikkat çekici bir sonuçtur. Bu durum duygusal istismarın diğer istismar türlerine göre daha tolere edilebilir olması ile açıklanabilir.

Toplumsal istismar konusunda yaşlıların üzüntü ve kızgınlık hislerinin ağır bastığı, durumu saygısızlık olarak nitelendirdikleri, bazı yaşlıların haklarını kullandıkları için suçluluk duyduğu ancak çoğu yaşlının toplumsal istismara yönelik tepki ve yardım arama davranışında bulunduğu görülmüştür. İstismarların aile bireyleri dışındaki kişiler tarafından uygulanması halinde yaşlıların daha tepkisel ve yardım aramaya daha açık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İhmalle ilgili senaryolarda yaşlıların farklı düşüncelerinin olduğu görülmüştür. İhmalle ilgili senaryolarda bazı katılımcıların daha hassas olduğu, bazı katılımcıların da hatayı yaşlıda arama eğiliminde olduğu, yaşanan durumu genel olarak hayırsızlık ve vicdansızlık olarak adlandırdığı, yaşanan durumu aile içi mesele olarak gören yaşlıların yardım aramaktan kaçındığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yaşlıların muhtaç olma konusunda kırılganlığı yüksek olduğu için üzüntü duygusu en çok hissedilen duygu olmuştur.

Cinsel istismara yönelik olarak yaşlıların daha tepkisel davrandıkları, duruma yönelik baskın olan algılarının ahlaksızlık ve sapıklık yönünde olduğu görülmüştür. Yaşlıların yardım arama davranışının önündeki engelleri; kendilerine inanılmayacağı düşüncesi ve sonrasında yaşayacakları olaylardan korku duymaları oluşturmıştır.

Sonuç olarak, yaşlıların istismar ve ihmal konusunda birtakım bilgilerinin olduğu ancak bilgilerinin yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Görüşmeler boyunca hiçbir yaşlının hiçbir senaryoda “istismar” kavramını kullanmadığı, yardım arama davranışının önündeki en önemli engelin ise yaşlıların çaresiz ve muhtaç hissetmesi ve ellerinden bir şey gelmeyeceği düşüncesinin oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında yaşlılara istismar ve türleri konusunda, istismar durumunda başvurabilecekleri yerler ve hakları konusunda eğitimler verilmesi yararlı olacaktır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda yaşlı istismarı ya da ihmalinin alt boyutlarından (fiziksel, duygusal, cinsel) birine odaklanılabilir. Ayrıca yaşlı istismarının farklı kültürel özelliklere sahip gruplarda yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

*Yazarlar herhangi bir çıkar ilişkisi içinde bulunmadıklarını bildirmiştir.

YAŞLI BİREYLERİN
YAŞLI İSTİSMARINA
İLİŞKİN ALGILARI
VE YARDIM ARAMA
DAVRANIŞLARI

KAYNAKLAR

1. World Health Organization. (2021). Ageing and health. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>
2. Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaşlılar-2020-37227>
3. Arpacı F, Bakır B. Yaşlı istismarı ve ihmali. Türk Sos Arş D 2017; 21: 691-703.
4. Fulmer T. Screening for mistreatment of older adults. Am J Nurs 2008; 108: 52-59.
5. Yon Y, Mikton CR, Gassoumis ZD, Wilber KH. Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. Lan Glo Heal 2017; 5: 147-156.
6. Daşbaşı S, Işıkhani V. Elder abuse in Turkey and associated risk factors. J Soc Ser Res 2019; 45: 739-749.
7. Kulakçı Altıntaş H, Korkmaz Aslan G. Prevalence of elder abuse among community-dwelling older adults in Turkey and its associated factors. Psychogeriatrics 2020; 20: 3-10.
8. Erlingsson CL. Searching for elder abuse: a systematic review of database citations. J Elder Abuse Negl 2007; 19: 59-78.
9. Kalaycı I, Yazıcı S, Özkul M, et al. Perceptions of the elderly on elderly abuse. Türk Ger D 2016; 19: 232-237.
10. Şişli Z, Kızıl M, Üstüncü N, et al. Legal awareness of elderly about abuse and neglect. Türk Ger D 2016; 19: 238-244.
11. Yan E, Chan KL, Tiwari A. A systematic review of prevalence and risk factors for elder abuse in Asia. Tra Vio Ab 2015; 16: 199-219.
12. Lee HY, Eaton CK. Financial abuse in elderly Korean immigrants: mixed analysis of the role of culture on perception and help-seeking intention. J Gerontol Soc Work 2009; 52: 463-488.
13. Yeşil P, Taşcı S, Öztunç G. Yaşlı istismarı ve ihmali. Düz Üni Sağlık Bil Enst D 2016; 6: 128-134.
14. Yılmaz F. Yaşlı bireylerin psikolojik yardım arama tutumlarını etkileyen faktörler: Ankara'da toplum tabanlı bir araştırma. Ulus Hakem Psikiyatri Psikoloji Arş D 2016; 5.
15. Creswell JW. Nitel Araştırma Yöntemleri, Mesut B, Selçuk Beşir D. (çev. eds.) 3rd. ed. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2021.
16. Liu Y, Hu F. Elder abuse in life stories: a qualitative study on rural Chinese older people. J Elder Abuse Negl 2021; 33: 206-220.
17. Moon A. Perceptions of elder abuse among various cultural groups: Similarities and differences. Generations: J Am Soc Ag 2000; 24: 75-80.
18. Cadmus EO, Owoaje ET, Akinyemi OO. Older persons' views and experience of elder abuse in South Western Nigeria: a community-based qualitative survey. J Agin Heal 2015; 27: 711-729.
19. Lee HY, Yoon HS, Shin N, et al. Perception of Elder Mistreatment and Its Link to Help-Seeking Intention: A Comparison of Elderly Korean and Korean American Immigrants. Clinic Geront 2011; 34: 287-304.
20. Öztürk MO, Uluşahin A. Ruh Sağlığı ve Bozuklukları I 4th. ed. Ankara: Tuna Matbaacılık. 2008.
21. Ploeg J, Lohfeld L, Walsh CA. What is "elder abuse"? Voices from the margin: the views of underrepresented Canadian older adults. J Elder Abuse Negl 2013; 25: 396-424.
22. Daskalopoulos MD, Kakouras A, Stathopoulou G. Perspectives on elder abuse in Greece. J Elder Abuse Negl 2007; 18: 87-104.
23. Taylor BJ, Killick C, O'Brien M, et al. Older people's conceptualization of elder abuse and neglect. J Elder Abuse Negl 2014; 26: 223-243.
24. Erlingsson CL, Saveman BI, Berg AC. Perceptions of Elder Abuse in Sweden: Voices of Older Persons. Brief Treat. Cris Interven 2005; 5.
25. WHO, I. Missing voices: views of older persons on elder abuse. Geneva: World Health Organization. 2002.
26. Adib M, Esmaeili M, Zakerimoghadam M, et al. Barriers to help-seeking for elder abuse: A qualitative study of older adults. Geriat Nursing 2019; 40: 565-571.
27. Mysyuk Y, Westendorp RGJ, Lindenberg J. Older persons' definitions and explanations of elder abuse in the Netherlands. J Elder Abuse Negl 2016; 28: 95-113.
28. Özcan NK, Boyacıoğlu NE, Sertçelik E. Reciprocal abuse: elder neglect and abuse by primary caregivers and caregiver burden and abuse in Turkey. Arch Psychiatric Nurs 2017; 31: 177-182.
29. Usta J, El Jarrah R, Kronfol N, et al. Perspectives of elder abuse in Lebanon. J Elder Abuse Negl 2021; 33: 65-81.